

KATRI TENHOLA

Hypertekstuaalinen ketjureaktio

Blade Runner 2049 & Vladimir Nabokovin *Pale Fire*

Vuoden 2019 marraskuiseen Los Angelesiin sijoittuva alkuperäinen, Ridley Scottin ohjaama *Blade Runner* (1982) on yksi popkulttuurin ikoneista. Sen visuaalinen tyyli synnytti elokuvallisen *neo noir* -genren ja vaikutti muun muassa *steam punk*- ja *cyber punk* -alakulttuurityyleihin, muista tieteisfiktioista puhumattakaan. Se oli myös ensimmäisiä elokuvia, joissa jo Mary Shelley'n *Frankensteinista* (1818) tuttu ajatus uudesta, ihmisen luomasta ihmisrodusta yhdistyi pohdintoihin teknologisen kehityksen uhkista ja mahdollisuuksista. Elokuvan pohjana oleva Philip K. Dickin pienoisromaani *Do Androids Dream of Electric Sheep* (1968) oli Vietnamin sodan aikana kirjoitettu teknologinen dystopia, joka heijasteli natsismin kauhuja ja pohti ihmisyyttä julmuuksien aikana. Romanissa androideja metsästävät ihmiset menettävät inhimillisyyttään samalla, kun androidit saavat inhimillisiä piirteitä. Dickin teos kysyy, kuinka lähelle ihmisyyttä tekoälyn avulla voidaan päästä ja mikä lopulta tekee ihmisen.

Samaa teemaa kehittävä Denis Villeneuven *Blade Runner 2049* (2017) on saanut kiittäviä arvosteluja siinä missä ohjaajan edeltävät teokset *Sicario* (2015) ja *Arrival* (2016). *The Guardianin* elokuvakriitikko Mark Kermode nimesi sen viiden tähden arviossaan ”tulevaisuuden klassikoksi”, ja *Variety*n Peter Debruge yltyi vertaamaan elokuvaa Andrei Tarkovskin tuotantoon, vaikka elokuva ei menestynytäkään aivan odotetusti teattereissa¹. Jatko-osa on huolella rakennettu kokonaisuus. Ensimmäisen osan ohella se viittaa lukuisiin muihin kirjallisiin, elokuvallisiin ja kuvataiteellisiin teoksiin. Ja vaikka elokuvasta nauttiakseen ei tarvitse olla katsonut ensimmäistä osaa, se tekee ison numeron paikastaan (populaari)kulttuurisessa jatkumossa. Tuntuu kuin Villeneuve olisi päättänyt vastata yleisön koviin odotuksiin viemällä elokuvan aseman jatko-osana – ensimmäistä osaa heijastelevana ja sitä kommentoivana teoksena – niin pitkälle kuin mahdollista.

Elokuva myös korostaa omaa intertekstuaalisuuttaan ja tapaansa käyttää hyväksi erilaisia metatasoja ottamalla ensimmäisen osan ohella keskeisimmäksi viittauskohdakseen Vladimir Nabokovin romaanin *Pale Fire* (Kalvas hehku, 1962). Kyseinen romaani tunnetaan epäluotettavasta, itseensä ja muihin teoksiin viittaavasta kerronnasta, joka kommentoi myös muiden kirjailijoiden tuotantoa (tärkeimpinä Marcel Proust ja T. S. Eliot). Romaani kertoo tarinaansa monilla eri tasoilla ja eri kertojäänillä. Itse teos koostuu kuvitteellisen runoilija John Shaden runosta ”Pale Fire”, sekä esipuheesta, viitteistä ja hakemistosta, jotka romaaniin kertoo lisänneensä runoilijan naapuri, samassa yliopistossa työskentelevä professori Charles Kinbote. Runon lyyriinen minä, jonka

sekä Kinbote että suuri osa *Pale Fire* -tutkimuksesta samaistaa sen kirjoittajaan John Shadeen, kertoo elämästään, avioliitostaan ja kuolleesta, mahdollisesti itsemurhan tehneestä tyttärestään. Lisäksi runossa pohditaan muun muassa tuonpuoleisen olemassaoloa. Itse runoon verrattuna kymmenkertaisesti sivuja vievä kommentaari tosin jättää runon varjoonsa. Kinbote antaa viitteissä ymmärtää olevansa kaukaisen pohjoisen maan Zemblan maanpaossa elävä kuningas Charles II, ja romaanin viitteet muodostavat itsessään toisen juonilinjan. Siinä Kinbote kertoo tarinaansa myyttisestä Zemblastasta, kuninkaasta ja palkkatappajasta, joka yrittäessään murhata kuninkaan tappaakin vahingossa viattoman runoilijan.

Kerronnan tyyliä kuvaa hyvin se, että tietoteknisten ristiviittausten, *hyperlinkkien*, kehittäjä Ted Nelson pyysi romaanin julkaisijalta lupaa demonstroida romaanilla keksintöönsä². Ajatus hyperlinkeistä liittää romaanin myös anakronistisesti teknologian ja sitä kautta tieteisfiktioiden maailmaan. Ensimmäinen reaktio sen läsnäoloon elokuvassa on kuitenkin hämmennys. Romaani on mukana *Blade Runner 2049*:ssä sekä suorina lainauksina, fyysisenä esineenä että hienovaraisempien viittausten kautta. Toistuvat viittaukset saavat miettimään, miksi näin äärimmäisen kirjallinen, metatasoilla liikkuva ja vaikeakin romaani on haluttu ottaa niin vahvasti mukaan scifi-elokuvan maailmaan. Ensimmäisen osan kulttistatukseen kuuluu, että fanit ovat käyttäneet valtavasti aikaa ja energiaa elokuvan analysoimiseen ja esimerkiksi eri leikkausversioiden vertailemiseen. Yrittääkö *Blade Runner 2049* lähes yliviirittyneen intertekstuaalisuutensa kautta varmistaa, että katsojilla on tarpeeksi pohdittavaa myös jatko-osassa? Intertekstuaalisuuden kohdalla kes-

keinen kysymys on aina, tuovatko viittaukset teokseen jotain lisää ja miten ne vaikuttavat teoksen tulkintaan. Muodostuuko yksittäisistä linkeistä ketjuja? Tai kuten John Shade *Pale Fire*ssa runoilee: ”Not flimsy nonsense, but a web of sense?”²⁵

Ketjun alku: Venäjä

Kolmekymmentä vuotta ensimmäisen osan jälkeen tapahtuva *Blade Runner 2049* sijoittuu alkuperäisen tavoin neonvaloilla valaistuun sateiseen Los Angelesiin. Ensimmäisessä osassa jahdatiin Nexus 6 -mallisia replikantteja, eli biotekniikalla valmistettuja ihmiskopioita, jotka olivat palanneet Maahan siirtokunnista pidentäkseen lyhyeksi ohjelmoitua elämänsä. Jatko-osassa metsästerään uudempia Nexus 8 -malleja, joiden valmistaminen kiellettiin niiden noustua kapinaan. Replikantteja valmistaneen Tyrell-yhtiön mentyä konkurssiin Niander Wallace osti yhtiön rippeet ja loi uudet, tottelevaisemmat Nexus 9 -mallit.

Heistä yksi, Ryan Goslingin esittämä K, työskentelee palkkatappajana, *blade runner*ina, Los Angelesin poliisivoimien (LAPD) palveluksessa. Tappamansa Sapper Morton -replikantin pihasta K löytää ensimmäisestä elokuvasta tutun Rachel-replikantin ruumiin jäänteet. Käy ilmi, että Rachel synnytti lapsen, vaikka replikanttien ei tiedetä pystyvän lisääntymään biologisesti. Eri johtolankojen perusteella K alkaa elätellä toivoa siitä, että hän saattaisi olla kyseinen lapsi. K saa tehtäväkseen tuhota lapsen, mutta myös elämää synnyttävien replikanttien valmistamisesta pakkomielleisesti haaveileva Niander Wallace saa vihiä ”ihmeestä”. Alkaa kilpajuoksu

lapsen oletetun isän, ensimmäisestä osasta tutun Rick Deckardin (rooliin palaava Harrison Ford) luokse.

Vaikka *Blade Runner 2049* ei tekstuaalisissa kerroksissa yllä aivan *Pale Fire* tasolle, sekin on sakeanaan viittauksia muihin teksteihin. Silmäniskuja voi huomata paitsi ensimmäiseen osaan, myös esimerkiksi Steven Spielbergin elokuvaan *A. I. Artificial Intelligence* (2001, A. I. – Tekoäly) ja kirjallisuuden puolella muun muassa Robert Louis Stevensonin romaaniin *Treasure Island* (Aarresaari, 1883). Useimmin viitataan kuitenkin *Pale Fire* -romaanin, jota lainataan replikanttien psykyä testaavassa baseliine-testissä ja joka nähdään myös päähenkilö K:n olohuoneen pöydällä. Romaanin läsnäoloa perustelee osaltaan uuden *Blade Runner*in fiktiivinen geopolitiikka. Villeneuve lainasi *Do Androids Dream of Electric Sheep* -romaanista elokuvaan vaihtoehdoisen tulevaisuuden, jossa Neuvostoliitto ei koskaan hajonnut.⁴ Venäjää kuuluu poliisiradiosta, ja sitä näkee kirjoitettuna mainoskylteissä sekä rakennuksissa. Lisäksi K:n hologrammityytöstyvä Join käynnistysmusiikki on otettu venäläisen säveltäjän Sergei Prokofjevin teoksesta. Nabokov sopii tähän maailmaan: hän itse oli sekä venäjäksi että englanniksi kirjoittava emigrantti, joka muutti Venäjältä ensin Englantiin, sieltä Saksaan ja myöhemmin Yhdysvaltoihin. Emigrantti on myös *Pale Fire* -romaanin professori Kinbote, joka antaa ymmärtää olevansa maanpaossa asuva zemblalainen kuningas. Nabokovin romaanin läsnäolo elokuvassa korostaakin ajatusta *Blade Runner 2049*:n Los Angelesista emigranttien kaupunkina ja eri kansallisuuksien sulatusuunina.

Toisaalta se, että eri kielet ja kansallisuudet vaikuttavat sulautuvan elokuvassa toisiinsa melko saumatto-

masti, vain alleviivaa elokuvan keskeisintä erontekoa ihmisten ja toisen asteen kansalaisiksi luokiteltujen replikanttien välillä. Eron olemassaolo ja hierarkia ovat tärkeitä etenkin kaupungin kontrollikoneistolle. ”*The world’s built on a wall that separates kind. Tell either side there’s no wall—you bought a war—or a slaughter*”, toteaa K:n esihenkilö luutnantti Joshi. K:n toive olla oikea poika saakin traagisen lopun, ja sodan merkit ovat ilmassa replikanttikapinallisten keräessä joukkojaan. K:n ajattelussa tosin arvotettu eronteko ihmisten ja replikanttien välillä vaikuttaa sisäänrakennetulta. Vaikka muiden replikanttien tappaminen ei aiheuta tunnontuskia, K päätyy kyseenalaistamaan auktoriteetit saadessaan käskyn tappaa replikantista syntyneen lapsen. Hän kertoo luutnantti Joshille, ettei ole koskaan tapanut ihmisestä syntynyttä olentoa. Kun Joshi kysyy, mikä ero siinä on, K vastaa: ”*to be born is to have a soul, I guess.*”

Ensimmäinen linkki: kuolema

*Pale Fire*n mukanaolo saa K:n selvitystyön vertautumaan Kinboten vastaavaan identiteetinpaljastuspeliin. Halu olla jotain muuta kuin on ja ”paljastua” yhdistää hahmoja. Kinbote toivoo löytävänsä runoilijan teoksesta oman tarinansa, ja runon viitteissä hän paljastaa olevansa Zemblan kuningas. Lisäksi romaani antaa vihjeitä, joiden mukaan on mahdollista tulkita Kinboten tahattomasti, tahallaan tai alitajuisesti paljastavan, että todellisuudessa Kinbote on yliopistolla työskentelevä professori V. Botkin, joka on keksinyt myytin itsestään kaukaisen maan kuninkaana.⁵ K puolestaan toivoo paljastuvansa replikantista syntyneeksi ihmelapseksi, ”oikeaksi pojaksi”. Paljastamistematiikka liittyy myös elokuvan tapaan viitata metatasolla itseensä kerroksittain rakentuneena, tulkintaan houkuttelevana pelinä. Sen kuvallinen vastine ovat kohtaukset, joissa Rachelin jäänteet paljastuvat Sapper Mortonin pihapuun juurelta tai K:n muistojen puuhevonon löytyy orpokodin uunin tuhkien seasta, mikä puolestaan vahvistaa K:n lapsuudenmuistot aidoiksi.⁶

Pale Fire -interteksti kuitenkin kyseenalaistaa ajatuksen autenttisuuden etsimisen mielekkyydestä. Ranskalaiseteoreetikko ja -kriitikko Roland Barthes esitti esseessään ”*Le mort de l’auteur*” (Tekijän kuolema – tekstin syntymä, 1968), ettei tekstin tulkinnassa tulisi ripustautua sen tekijän intentioihin ja että niiden selvittäminen on lopulta mahdotonta. Sen sijaan Barthes ohjaa huomion sekä lukijan rooliin että itse tekstiin ja kieleen, joka on väistämättä ladattu merkityksillä. *Pale Fire*ssa ajatus ”tekijän kuolemasta” saa koomiset ja varsin konkreettiset mittasuhteet. Vaikka Kinboten luenta Shaden teoksesta on periaatteessa sen tulkitsemista Shaden kuviteltujen intentioiden valossa, todellisuudessa Kinbote lukee teosta täysin omista, itsekkäistä lähtökohdistaan ja fantasiaistaan käsin. Romaani ei rajaa pois mahdollisuutta, että Kinbote (tai professori Botkin) olisi itse syypää Shaden kuolemaan. Mutta Kinbote tekee koomisesti itsestään myös runoilijan kuoleman päähenkilön:

luodin todellinen kohde oli hän itse, Zemblan kuningas. Romaanin monet eri kerronnan tasot, joiden puhujia on lähes mahdotonta määrittellä varmasti, osoittavat karrikoiden, kuinka vaikeaa tekijän intentioita on tavoittaa. Kieleen aina jo kuuluvaa intertekstuaalisuutta ja lainaavuutta romaani korostaa lainaamalla itsekin muita tekstejä sekä luomalla yhdistäviä linkkejä kerronnan eri tasojen välille. Jo romaanin nimi on laina toisesta teoksesta, William Shakespearen *Timon of Athens* -näytelmästä: ”[...] *the moon’s an arrant thief. / And her pale fire she snatches from the sun*”⁷.

Kysymys ”todellisesta” liikkuu Nabokovilla ja *Blade Runner* -elokuviissa tietysti pitkälti eri tasoilla. Nabokov on vaatinut, ettei sanaa ”todellisuus” tulisi koskaan käyttää ilman lainausmerkkejä⁸. Häntä kiinnostaakin ajatus alkuperästä ja jäljittelystä esteettisinä ominaisuuksina sekä suhteessa taiteelliseen työhön. *Blade Runner*issa kysymys ”oikeasta” tai ”todellisesta” kytkeytyy sci-fi-genressä ja esimerkiksi elokuvassa *2001: A Space Odyssey* (2001: Avaruusseikkailu, 1968) esiintyviin kysymyksiin ihmisyydestä ja evoluutiosta: mikä tekee meistä ihmisiä, mikä erottaa meidät koneista, ja missä menevät tekoälyn ja aidon ihmisyyden rajat? Lopputulema on kuitenkin molemmissa samankaltainen: *Pale Fire* muistuttaa tekstin autenttisuuden olevan myytti, kun taas *Blade Runner 2049*:ssä inhimillisyys löytyy muualta kuin biologiaa – tai ykkösiä ja nollia – tuijottamalla. *Blade Runner* -universumin keskeinen kysymys fanikeskusteluissa on aina kuulunut, onko Rick Deckard ihminen vai androidi. Eri leikkausversiot antavat siihen eri tavalla vihjeitä, eikä asiaa ratkaista lopullisesti jatko-osassakaan. Deckardin hahmon häilyvyys on kuitenkin enemmän kuin pelkkää triviaa: hänen ratkaisemattomaan statukseensa kiteytyy koko saagan keskeinen ajatus siitä, että eronteko on vaikeaa, ellei mahdotonta. Biologinen ero ei ole kovin olennainen, eikä ”aitouden” kyseenalaistaminen tuntevien ja tiedostavien replikanttien kohdalla tunnu lopulta kovin mielekkäältä, pohdittiinpa sitä kuinka paljon tahansa.

Ero Deckardin ja K:n suhtautumisessa ”aitouteen” tulee kuvaavasti esiin kohtauksessa, jossa K kysyy Deckardin koirasta: ”*is it real?*”. Siinä missä K koettaa pakkomielleisesti selvittää aitousstatustaan, Deckard on omassa elämässään tapanut replikantteja läjäpäin, mutta myös rakastunut replikanttiin ja saanut replikantin kanssa lapsen. Voi myös olla, ettei hän itsekään ole varma, onko hän replikantti vai ei. Niinpä kysymys aitoudesta on hänen mielessään saanut erilaiset mittasuhteet, ja asennetta kuvastaa hienosti hänen lakoninen vastauksensa K:n kysymykseen: ”*I don’t know, ask him*”. Ihmisyyys paikantuu molemmissa *Blade Runner* -elokuviissa johonkin muualle kuin biologiaan – moraalisiin, kenties.

Kinbote ja Shade keskustelevat *Pale Fire*ssa tuonpuoleisesta ja siitä, edellyttääkö ajatus elämästä kuoleman jälkeen myös uskoa Jumalaan. Shade kertoo, ettei usko katolisen kirkon kuvaamaan Jumalaan ja perisyntiin, ja nimeää keskeiseksi käsitteeksi ihmisen hyvydessä säälin.⁹ Kun Kinbote kysyy Shadelta, onko hänen mielestään

syntejä olemassakaan, tämä vastaa: ”*I can name only two: murder and the deliberate infliction of pain*”.¹⁰ Myös *Blade Runner 2049*:ssa juuri inhimilliset tunteet, etenkin rakkaus, sääli ja myötätunto, tekevät K:sta ja replikanteista inhimillisiä. Kun käy ilmi, ettei K olekaan ”oikea poika”, hän uhraa itsensä saattaakseen Deckardin ja tämän tyttären yhteen. Toisaalta replikantteja valmistava Wallace tappaa sääliä tuntematta ”epäonnistuneet”, lisääntymiskyvyttömät koekappaleensa, ja tiedemies on alkanut itsekin muistuttaa androidea teknologisine tekosilmineen.¹¹

Kiinnostavaa on, että *Pale Fire* n ainoa viittaus tieteisfiktioihin esiintyy juuri Kinboten ja Shaden käymässä moraalikeskustelussa: ”[...] *if we want to be serious about the hereafter, let's not begin by degrading it to the level of a science-fiction yarn or a spiritualistic case history*”, Kinbote tokaisee Shadelle.¹² Ehkä elokuva pyrkii romaanin mukaan ottamalla myös humoristisesti muistuttamaan, ettei kenenkään tulisi aliarvioida tieteisfiktioiden kykyä käsitellä vakavia kysymyksiä ihmisyydestä, sielusta ja tuonpuoleisesta.

Toinen linkki: eläimet

Ihmistyden lisäksi eläimillä on merkittävä rooli uuden *Blade Runner* n tarinassa. Kun Sapper Morton nähdään elokuvassa ensimmäisen kerran, hänellä on kämmenellään proteiinifarmsinsa toukkia. Deckardilla puolestaan on koiran lisäksi mehiläisfarmi. Mehiläiset ovat muisto Rachelista, sillä ne mainittiin ensimmäisessä osassa Deckardin suorittaessa Rachelille replikanttien tunnistustestin. Sama kohta kuullaan myös jatko-osassa, kun K löytää arkistoista Rachelin muistotallenteen, joka on yksi elokuvan suorista viittauksista ensimmäiseen osaan.

Kiinnostava on kuitenkin eläinten läsnäolo nimenomaan vastakohtana ihmisyydelle sekä etenkin se, että ainoa selvä visuaalinen linkki *Pale Fire* -romaanin ja *Blade Runner* -teoksen välillä kuvaa ihmistä eläimen rinnalla. Pablo Picasson varhainen maalaus *Poika joddattaa hevosta* (1906) koristaa sekä Kinboten kodin että Deckardin asuttaman vanhan kasinon seinää. *Pale Fire* -romaanissa Charles Kinbote kertoo korvanneensa vuokraamansa talon seinällä olleet valokuvat siellä asuvasta perheestä kyseisellä Picasson maalauksella:

*”Judge Goldsworth had a wife and four daughters. Family photographs met me in the hallway and pursued me from room to room, and although I am sure that Alphina (9), Betty (10), Candida (12), and Dee (14) will soon change from horribly cute little schoolgirls to smart young ladies and superior mothers, I must confess that their pert pictures irritated me to such an extent that finally I gathered them one by one and dumped them all in a closet under the gallows row of their cellophane-shrouded winter clothes. In the study I found a large picture of their parents, with sexes reversed, Mrs. G. resembling Malenkov, and Mr. G. a Medusalocked bag, and this I replaced by the reproduction of an early Picasso: earth boy leading rain-cloud horse.”*¹³

Kinboten halu vaihtaa entisten asukkaiden kuvat saattaa liittyä pyrkimykseen helpottaa ulkopuolisuuden tunnetta vieraassa maassa, mutta Nabokovin tuntien mukana on myös muuta. Conall Cash on nähnyt Kinboten ärtymyksen kohdistuvan laajemmin heteroseksuaaliseen ydinperheeseen ja biologiseen lisääntymiseen liittyviin sosiaalisiin rituaaleihin, joiden ulkopuolelle Kinbote on homoseksuaalina suljettu. Kinbote kuvittelee, miten valokuvien tytöistä kehittyisi ensin ”fiksua nuoria tyttöjä ja sitten ylivetoäitejä”, minkä lisäksi tyttöjen nimet viittaavat perusteelliseen perhesuunnitteluun: ensimmäinen tytär on nimetty alkamaan D:llä, aivan kuin vanhemmat tietäisivät kolmen muun olevan vielä tulossa täydentämään aakkostoa.¹⁴

Blade Runner 2049:ssä taulu nähdään vanhalla kasinolla, jonne Deckard on erakoitunut. Kinboten ärtymyksen lisääntymistä kohtaan voi nähdä rinnastuvan replikanttien kokemukseen maailmassa, jossa lisääntymiskyvyn puuttuminen tekee heistä toisen luokan kansalaisia. Rinnastus korostaa myös ajatusta siitä, että elokuvan replikantit symboloivat vähemmistöjen asemaa laajemmin. Lisääntymiskeskeisyyden on toisinaan tulkittu sisältyvän myös itse elokuvan ihmiskäsitykseen, ja sitä on tästä myös kritisoitu.¹⁵ *Pale Fire* -romaanin läsnäolo elokuvassa kuitenkin muistuttaa, että kyseessä ei ole elokuvan, vaan sen kuvaaman yhteiskunnan näkemys, ja että elokuva sinänsä suhtautuu näin keinotekoiseen ja yksinkertaiseen jakoon – samoin kuin vähemmistöjen sorsimiseen – kriittisesti.

Picasson taulu jatkaa myös *Blade Runner 2049*:n hevosiin liittyvää symboliikkaa. Orpokodista löytyvä K:n lapsuusmuistojen puuhevonen saa K:n lopullisesti uskomaan, että hänen muistonsa ovat aitoja ja että hän on oikea ihminen. Päätelmä paljastuu kuitenkin harhaksi, kun muisto osoittautuu toiselta henkilöltä istutetuksi. Hevonen on jatko myös *Blade Runner* n yksisarvisen liittyvälle symboliikalle, joka sekin kytkeytyy kysymykseen ihmisyydestä. Ensimmäisessä osassa nähtävän origamiyksisarvisen on tulkittu vihjaavan, että Deckard on itsekin replikantti. Puuhevonen ja origamiyksisarvinen ovat molemmat traagisia symboleita, jotka liittyvät yhteiskunnan rakentamaan hierarkiaan ihmisyyden ja replikanttien välillä.

Kolmas linkki: kopiot ja kaksoisolennot

Pale Fire -romaanissa Picasson taulun mainitaan olevan jäljennös, kun taas *Blade Runner 2049*:ssä sen aitous jää elokuvan teemoihin sopien epäselväksi. Maalauksen voi kuitenkin molemmissa teoksissa nähdä liittyvän kopioiden ja originaalien ympärille kietoutuvaan tematiikkaan, joka tulee esiin myös molempien teosten visuaalisessa maailmassa. Erilaiset peilautuvuudet ja vastaavuudet ovat monille Nabokovin romaaneille tyyppisiä sekä maailman kuvailun että yksittäisten sanojen tasolla. *Pale Fire* vie tämän kenties pisimmälle: asiat ja maisemat toistuvat samanlaisina tai muokattuina, ja tekstuaalinen maailma on täynnä heijastuksia, anagrammeja

ja palindromeja. Zemblan kuninkaalla kerrotaan olevan monia imitaattoreita, ja Zemblan kieltä luonnehditaan peilikeleksi. Kinboten asunnolla kaksosteema saa jo koomiset mittasuhteet, kun Kinbote kertoo iltasuunnitelmistaan omistamansa kahden pöytätennistipöydän ja identtisten kaksosten parissa: ”to have a kind of little seminar at home followed by some table tennis, with two charming identical twins and another boy, another boy.”¹⁶

Blade Runner 2049:ssa varjot ja heijastumat jatkavat ensimmäisen osan visuaalista tyyliä. Los Angelesissa sataa edelleen jatkuvasti, neonvalot ja hologrammimainokset heijastuvat vesilätköistä, ja ilmassa leijailleva usva sekä saastesumu rajoittavat näkemistä. Kakkososa myös jatkaa lähes liioitteluun asti uudempien *noir*-tyylilajien (*neo noir*, *nordic noir*) tapaa kuvata asiat jonkinlaisen läpinäkyvän pinnan, kuten ikkunan, osittain läpinäkyvän pleksin tai veden läpi tekemällä niin käytännössä aina kun mahdollista¹⁷.

Lisäksi myös *Blade Runner 2049* on viehtynyt kaksosiin. Selvittäessään alkuperäänsä K saa tietää Rachelin synnyttäneen kaksoset, joista vain toinen jäi henkiin. Kaksoisolentoteeman huipennus on pseudo-Rachel, täydellinen kopio, jonka Wallace on rakentanut suostutellakseen Deckardin luovuttamaan tietoja lapsestaan. Kahdentumiin liittyvää tematiikkaa löytyy myös ääniraidalta. Brahmsin valssi *A-molli, Op. 39 No. 15*, joka soi K:n kävellessä kohti Deckardin asumusta, oli alun perin sävelletty nelikätkiseksi, ja ainakin elokuvaa vimmaisesti tulkinnut Ian Christie löytää siitä myös musiikillisen peiliteeman¹⁸. Jos nämä ja useat muut kaksosviitteet ovat tietoisia ratkaisuja, tuplaamisfetissi saa uudessa *Blade Runner*:ssa jopa nabokoviaanisett mittasuhteet.

Jatko-osa myös peilaa monissa kohtauksissa ensimmäistä osaa. Deckardin asuttama ränsistynyt kasino muistuttaa sokkeloisuudessaan ja vanhojen aikojen loistossaan Tyrellin taloa, ja taloissa tapahtuvat kohtaamiset ovat samankaltaiset: K kohtaa kartanossa Deckardin, jota kuvittelee isäkseen, ja ensimmäisessä osassa replikantit kohtaavat talossa ”isänsä”, Eldon Tyrellin, joka suunnitteli heidät. Lukuisia samankaltaisuuksia voi löytää esimerkiksi valaistuksesta, lavastuksesta, kuvakulmista ja henkilöihahmojen asennoista.

Kertautumisteema löytyy myös tavoista, joilla *Blade Runner 2049* ja *Pale Fire* haluavat tulla luetuiksi tai katsoetuiksi. Teosten suhdetta analysoiva Ian Cambell tulkitsee elokuvaa Brian Boydin *Pale Fire* -tutkimuksen valossa ja rinnastaa Boydin kolme eri (uudelleen)luentaa romaanista uuden *Blade Runner*:n katsomisprosessiin. Siinä missä Boyd lukee joka kerralla *Pale Fire*:ä eri näkökulmasta teoksen eri johtolankoja seuraten, Cambellin mielestä *Blade Runner 2049* tarjoaa joka katsomiskerralla jotain uutta liittyen siihen, mitä katsoja jo tietää.¹⁹ Cambell näkee myös, että *Pale Fire* vastustaa arvoituksen ratkaisua kieltäytymällä antamasta lopullisia tulkintoja, kun taas *Blade Runner 2049* problematisoi oman loppunsa ja jättää ensimmäisen osan tavoin kysymyksiä avoimiksi²⁰.

Pale Fire:n heijastumatematiikkaa tutkineet Priscilla Meyer ja Jeff Hoffman esittävät, että kaksoisolento-

teema liittyy Nabokovin henkilöihahmoilla samankaltaiseen ”todellisen” ja ”ideaalin” vastakkainasetteluun kuin aikanaan saksalaisilla romantiikan ajan filosofeilla ja taiteilijoilla. Heidän teoksissaan toistuva topos, *doppelgänger*, ja romanttiseen filosofiaan pohjautuvat kaksoisolentokertomukset kuvasivat mahdollittomuutta tuoda ideaali osaksi todellista elämää.²¹ Nabokovin sankarit, kuten *Lolitan*:n Humbert Humbert, *The Defense*:n romaanin Aleksandr Ivanovich Luzhin ja *Pale Fire*:n Charles Kinbote, ovat epäonnistuneita taiteilijoita, jotka tavoittelevat – usein vääristynyttä – ideaalia kertomuksen todellisuudessa²². Myös uuden *Blade Runner*:n elokuvan K:n keskeinen ristiriita liittyy kuiluun ideaalin (aidon ihmisyyden) ja todellisuuden välillä. Samalla hän tavoittelee kuitenkin myös jotain vielä olenaisempaa, joka yhdistää sekä K:ta että Kinbotea ja alkaa sekin k-kirjaimella: kertomusta itsestä merkityksellisenä yksilönä.

Neljäs linkki: kuoleman jälkeinen elämä ja tekstin syntymä

Elokuvasa viitataan ensimmäisen kerran *Pale Fire*:n kohtauksessa, jossa K lausuu replikanttien psyyken muutoksia monitoroivan baseline-testin Sapper Mortonin tappamisen jälkeen. Baseline-testin alku seuraa sanasta sanaan katkelmaa John Shaden runosta:

*”And blood-black nothingness began to spin.
A system of cells interlinked within
Cells interlinked within cells interlinked
Within one stem. And dreadfully distinct
Against the dark, a tall white fountain played.”*²³

Pale Fire:ssa katkelma kuvaa runon puhujan kokemusta sydänkohtauksen hetkellä, kun hän kuvittelee näkevänsä ”korkean valkoisen suihkulähteen”. Hän kertoo luke-neensa lehdestä erään naisen samankaltaisesta kuoleman-rajakokemuksesta, jolloin tämäkin oli tekstin mukaan nähnyt ”suihkulähteen” (*fountain*). Tyttärensä kuolemaa sureva puhuja luulee löytäneensä todisteen siitä, että kuoleman jälkeen on olemassa jokin jaettavissa oleva kokemusmaailma.

Tie tuonpuoleiseen ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen. Kun Shaden runon lyyrinen minä soittaa lehteen pyytääkseen rajakokemuksestaan kertoneen naisen yhteystiedot, lehdestä kerrotaan, että juttuun oli livahtanut kirjoitusvirhe. ”*Fountain*” olikin naisen kertomuksessa ”*mountain*”, mikä vie pohjan teorialta. Se ei kuitenkaan lannista runon puhujaa:

*”I mused as I drove homeward: take the hint
And stop investigating my abyss?
But all at once it dawned on me that this
Was the real point, the contrapuntal theme;
Just this: not text, but texture; not the dream
But topsy-turvical coincidence,
Not flimsy nonsense, but a web of sense.”*²⁴

Runon puhuja ei halua uskoa merkityksettömyyteen tai siihen, ettei viimeiseen kysymykseen elämästä ja todellisuudesta olisi löydettävissä vastausta. Hän päättlee, että kyse on laajemmista kuvioista tai pelistä, jonka pelaaminen on merkityksellinen prosessi itsessään. Myös K joutuu pettymään huomattessaan, että hänen mielessään rakentamansa tarina itsestään replikantista syntyneenä ”oikeana poikana” on vain hänen omaa fantasiaansa. Halu olla merkityksellinen ja erityinen saa hänet ohjattamaan sen mahdollisuuden, että muisto olisi jonkun muun ja vain istutettu hänen mieleensä. Onkin sopivaa, että baseline-testissä toistettu katkelma on juuri se *Pale Fire* -romaanin kohta, joka keskeisimmin liittyy tulkintaprosessiin ja merkitysten etsimiseen, Nabokovin romaanin keskeisimpiin teemoihin.

Pale Fire -romaanin läsnäolo elokuvassa tarjoaa siis vastauksia siihen, mitä tarkoittaa olla ihminen. Se alleviivaa elokuvan hengellisiä ja eksistetintiaalisia kysymyksiä sielusta ja moraalista, mutta ennen kaikkea se korostaa tulkintojen tekemistä ja merkitysten muodostamista inhimillisinä ominaisuuksina. Mikä olisikaan inhimillisempää kuin halu olla itse tarinan päähenkilö? Siinä missä Kinboten tarve tulkita runoilijan tekstiä ja lukea siihen oma tarinansa kuvaa taideteoksen tai tekstin vastaanoton prosesseja yleensä, K:n vimmainen halu olla merkityksellinen ja uniikki yksilö tekee hänestä katsojien silmissä ihmisen, tai ainakin melkein.

Roland Barthesin tekstiä ja lukijan roolia korostavaan lähestymistapaan liittyy myös ajatus tekstistä ja kielestä yleensä poliittisena pelikenttänä, ja vuonna 1968 ilmestynyttä tekstiä voi tulkita myös hyökkäyksenä totaalisuuden ihannetta ja olemassa olevia valtarakenteita vastaan laajemmin. Taistelu totaalista hallintaa ja totalitaristista yhteiskuntaa vastaan on myös eräs *Blade Runner 2049*:n teema. Mutta ennen kaikkea *Blade Runner* -elokuvaan kuuluu totaalisuuden kieltäminen merkitysten antamisessa. Avoimet loppuratkaisut ja tila erilaisille tulkinnoille ovat olennainen osa *Blade Runner* -elokuvien tulkinallista universumia. Jatko-osa houkuttelee katsojia aktiiviseen katsomiseen ja tulkittamiseen juuri intertekstuaalisilla viittauksillaan. Zadie Smith on todennut, että Nabokovia lukiessaan lukija muuttuu Nabokovin kaksoisolennoiksi siinä, että hän alkaa imitoida kirjailijan luovaa prosessia²⁵. Saman ilmiön voi huomata *Blade Runner 2049*:ia katsoessa. Merkityksiä ja viittauksia metsästettäessä ajatukset saattavat lähteä laukalle samaan tapaan kuin K:llä ja Kinbotella. Eräs hevostematiikkaa elokuvassa pohtinut katsoja tuntee säälää K:tä kohtaan, sillä tämä itsekin on vain ”käyttöeläin” – samanlainen juhta, johon Niander Wallace viittaa kyynisessä lausauksessaan yhteiskuntien synnystä: ”Every civilization was built off the back of a disposable work horse”.²⁶ Vai sanooko Wallace sittenkin *workforce? Fountain, mountain – horse, force*. Lopulta tärkeintä on tulkinta.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Mark Kermode, *Blade Runner 2049 Review – A Future Classic*. *The Guardian* 8.10.2017. Verkossa: theguardian.com/film/2017/oct/08/blade-runner-2049-review-a-future-classic; Peter Debruge, *Film Review: ‘Blade Runner 2049’*. *Variety* 29.8.2017; Ben Child, *Has Blade Runner 2049’s failure killed off the smart sci-fi blockbuster?* *The Guardian* 14.11.2017.
- 2 Simon Rowberry, *Vladimir Nabokov’s pale fire: the lost ‘father of all hypertext demos?’* *Proceedings of the 22nd ACM Conference on Hypertext and Hypermedia* 2011, 319–324. Verkossa: dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/21810/1/Rowberry%20Pale%20Fire%20Hypertext.pdf
- 3 Vladimir Nabokov, *Pale Fire* (1962). Random House, New York 1989, 63.
- 4 Nash Jenkins, *Director Denis Villeneuve Proved to Us He Loves Blade Runner More Than Anybody*. *Time* 3.10.2017. Verkossa: time.com/4964530/blade-runner-denis-villeneuve-interview/
- 5 *Pale Fire* -romaanin eri kertojajäänistä ks. esim. Brian Boyd, *Nabokov’s Pale Fire. The Magic of Artistic Discovery*. Princeton University Press, Princeton 1999.
- 6 Catherine Payne & Alexandra Pitsis, *On Nature and the Tactility of the Senses in Blade Runner 2049*. *Journal of Asia-*
- 7 *Pacific Pop Culture*. Vol. 3, No. 1, 2018, 55–74 (62).
- 8 Priscilla Meyer & Jeff Hoffman, *Infinite Reflections in Pale Fire*. The Danish Connection (Hans Andersen and Isak Dinesen). *Russian Literature XLI*, 1997, 197–221, 197.
- 9 *Pale Fire*, 225.
- 10 Sama.
- 11 *Pale Fire* -romaanissa moraalittomuus kiteytyy murhaajaan Jakob Gradukseen, jota Kinbote kuvailee lähes tietoisfiktion termeillä ”automatic man” ja ”half-man”. Gradus on ”puoli-ihminen” myös henkilöahmona, sillä jää epäselväksi, missä määrin hän on Kinboten keksintöä. Ennen kaikkea hänet esitetään kuitenkin moraalisesti vajavaisena ja vailla hengellisyyttä: ”spiritually he did not exist”. *Pale Fire* 278–279.
- 12 *Pale Fire*, 226.
- 13 Sama, 83.
- 14 Conall Cash, *Picturing Memory, Puncturing Vision: Vladimir Nabokov’s Pale Fire*. Teoksessa *The Goalkeeper*. Toim. Yuri Leving, Academic Studies Press, Boston 2010, 124–151, 131–132.
- 15 Emma Louise Backe, *Replicants and Production: Blade Runner 2049 and Sci Fi’s Obsession with Motherhood*. *The Geek Anthropologist -blogi*, 19.10.2017. Verkossa: the-
- 16 geekanthropologist.com/2017/10/19/replicants-and-reproduction-blade-runner-2049-and-sci-fis-obsession-with-motherhood/
- 17 *Pale Fire*, 23
- 18 Lasin läpi kuvaamisesta *nordic noir* -televisiosarjojen piirteistä on puhunut Jaakko Seppälä mm. *Elokuva ja kirjallisuus -seminaarissa Kino Reginassa* 26.4.2019.
- 19 Tom Christie, *Inside the Kaleidoscope Mirrored Heart of Blade Runner 2049*. *Medium.com* 12.10.2017. Verkossa: medium.com/@_tomchristie/inside-the-kaleidoscope-mirrored-heart-of-blade-runner-2049-62ee229acc14
- 20 Cambell, 2019.
- 21 Sama.
- 22 Meyer & Hoffman 1997, 198.
- 23 Sama.
- 24 *Pale Fire*, 59.
- 25 Sama, 62–63.
- 26 Andrew Ferguson, *Mirror World, Mírus World: Glitching Nabokov’s Pale Fire*. *Textual Cultures*. Vol 8, No. 1, 2014, 101–116 (101).
- 27 Olivia Truffaut-Wong, *What Does the Horse Mean in ‘Blade Runner 2049’? The Item Is As Symbolic As It Gets*. *Bustle.com* 6.10.2017. Verkossa: bustle.com/p/what-does-the-horse-mean-in-blade-runner-2049-the-item-is-as-symbolic-as-it-gets-2796662